

УДК 37.011.31

І. Є. Добровольська-Піпіч

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

© Добровольська-Піпіч І. Є., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-9749-0653>

У статті розкрито основний теоретичний аспект проблеми професійної компетентності майбутнього викладача вищого навчального закладу. Завданнями дослідження було визначити готовність майбутнього педагога до його подальшого розвитку, активної участі в житті суспільства та формуванні професійно значущих особистісних якостей, показників й видів професійної діяльності. Проведено аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури, яка розкриває проблему формування професійної компетентності у майбутніх педагогів щодо здійснення педагогічної діяльності, представлена загальна структура діяльності спеціалістів різних професійних галузей, цілі, завдання та основні елементи формування професійної компетентності. Розкрито основні види: спеціальна, соціальна, професійно-діяльнісна, особистісна, індивідуальна компетентність. Визначено ключові складові професійної компетентності майбутніх педагогів вищої школи, з'ясовано основні складові професійної компетентності, якими можуть керуватися майбутні викладачі навчально-виховній роботі загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: професійна компетентність, структура, діяльність, результативність.

Добровольская-Пипич И. Е. Исследование процесса формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов

В статье раскрыто основной теоретический аспект проблемы профессиональной компетентности будущего педагога высшего учебного заведения. Задачами исследования было определить готовность будущего педагога к его дальнейшему развитию, активному участию в жизни общества и формирования профессионально-значимых личностных качеств, показателей и видов профессиональной деятельности; проведен анализ научно-методической и психолого-педагогической литературы, раскрывающей проблему формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов по осуществлению педагогической деятельности, представлена общая структура деятельности специалистов различных профессиональных областей, цели, задачи и основные элементы формирования профессиональной компетентности. Раскрыты виды: специальная, социальная, профессионально-деятельностная, личностная, индивидуальная компетентность. Определены

ключевые составляющие профессиональной компетентности будущих педагогов высшей школы. Изложены основные составляющие профессиональной компетентности, которыми могут руководствоваться будущие педагоги в учебно-воспитательной работе общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, структура, деятельность, результативность.

Dobrovol'ska-Pipich I.E. Investigation of the process of future teachers professional competence formation.

Is to reveal the basic theoretical aspects of professional competence of future teachers of higher education. The objectives of the study were to determine the readiness of the future teacher for his further development, and active participation in the society and the formation of professionally significant personal qualities, performance and professional activities. It was conducted the analysis of scientific and methodological and psycho-pedagogical literature, revealing the problem of future teachers formation competence to implement educational activities. It was shows the general structure of activity of specialists in various professional fields, goals, objectives and main elements of professional competence. Disclosed types: are special, social, professional-activity, personal, individual competence. There were identified key components of professional competence of future high school. The main components of professional competence, which can guide future teachers in the educational work of general educational institution, were revealed.

Key words: professional competence, structure, activity, performance.

Актуальність теми. В умовах суспільної ситуація, що склалася на початку XXI століття в Україні, пріоритетом освіти стає становлення і розвиток творчої, активної особистості, з чітко вираженою суб'єктної позицією, здатної швидко адаптуватися до змін у суспільному житті. Важлива роль у цьому процесі належить педагогам, професійна підготовка яких потребує постійної модифікації, пошуку нових підходів, педагогічних технологій, прийомів і засобів. А саме професійної компетентності та педагогічної культури притаманні великі можливості розвитку і стабільності суспільства, оскільки вони є гарантом для розв'язання проблемних питань між старшим і молодшим поколіннями, сприяють адаптації до нових умов, більш ефективному процесу соціалізації особистості [1; 5].

Результатом сучасної освіти має бути становлення людини, здатної до співпереживання і готової до вільного гуманістично орієнтованого вибору, індивідуального інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної

діяльності в політичній, економічній, професійній та культурній сферах життя, яка поважає себе та інших, толерантна до представників інших культур і національностей [11].

Питаннями педагогічної компетентності займалися такі дослідники, як В. Адольф, Ю. Варданян, О. Гура, І. Зязюн, І. Колесникова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Е. Рогов, Е. Сахарчук, В. Серіков, В. Синенко, А. Щербакова [1; 2; 14; 15].

Проблемі формування професійної готовності студента педагогічного вишу до педагогічної діяльності присвячені роботи І. Глазкової, С. Калаур, Л. Кондратова, Н. Піхтіна, О. Серняка.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета дослідження – розкрити теоретичний аспект проблеми професійної компетентності майбутнього педагога вищого навчального закладу.

Завдання дослідження – визначити готовність майбутнього педагога до його подальшого розвитку, активної участі в житті суспільства і формування професійнозначущих особистісних якостей, показників і видів професійної діяльності.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури та узагальнення, синтезі систематизація, педагогічний контроль.

Результати дослідження.

Сьогодні поняття компетентності набуває актуальності. Це пов'язують з багатьма факторами, оскільки саме компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність майбутнього викладача або випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі в житті суспільства, а у педагога сформувати професійнозначущі особистісні якості, тобто педагогічний професіоналізм.

Сучасна ситуація суспільного розвитку актуалізувала необхідність у всебічного вивчення такого феномена, як "професійна компетентність викладача". Учені визначають професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; оволодіння людиною здатністю й умінням виконувати певні професійні функції, професійну готовність і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності, наявність спеціальної освіти, глибокі загальні та

спеціальні ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки [2; 12; 17; 21].

Показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь і навичок, уміння правильно їх застосувати у процесі виконання своїх функцій; знання та прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення, а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості.

В. Адольф стверджує, що "професійна компетентність - це складне утворення, що вміщає комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність і ефективність побудови навчально-виховного процесу" [1; 18].

Д. Савельєв вважає, що професійна компетентність може бути окреслена як здатність посадової особи успішно реалізувати завдання, що належать до її компетенції.

Дослідник В. Краєвський визначає професійну компетентність як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості зазначених завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань [10; 11].

А. Маркова розглядає види професійної компетентності: спеціальна компетентність (володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток), соціальна компетентність (володіння загальною професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими для певної професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці); особистісна компетентність (володіння прийомами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості); індивідуальна компетентність (володіння прийомами саморегуляції та розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, не підвладні професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю).

Розглядаючи сутність професійної компетентності педагога та враховуючи, що окреслена проблема досліджується і розробляється

дослідниками упродовж останніх десятиліть, вчені поки не прийшли до єдиного висновку. Так, на думку В. Сластьоніна, І. Ісаєва, О. Міщенко, професійна компетентність викладача висловлює єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує його професіоналізм, при цьому основу структури компетентності педагога складають численні педагогічні вміння, що характеризують цю готовність.

Професійна педагогічна компетентність відображає істотні властивості і взаємозв'язки всіх предметів педагогічної науки. Найбільш суттєвою ознакою професійної компетентності викладача є інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь і навичок і його особистісних якостей, що виявляються в процесі діяльності [1; 6; 8; 10; 16].

В. Серіков стверджує, що компетентність викладача проявляється у здатності встановлювати зв'язок між педагогічним знанням і ситуацією розвитку студентів, в умінні підібрати адекватні засоби і методи з метою створення умов для розвитку особистості майбутнього педагога.

За Н. Кузьміною професійна компетентність педагога характеризується обізнаністю, що дозволяє продуктивно розв'язувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини. У процесі діяльності проявляються якості особистості, особливості психічних процесів і властивостей людини, а провідне значення мають самовдосконалення і творчість. Тобто, розв'язок будь-якої задачі пов'язане з працею педагога вимагає від нього творчо мислити, а отже свідчить про те, що він компетентний у своїй професійній діяльності.

Психолого-педагогічні та спеціальні знання є необхідною, але недостатньою умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання [14; 15; 20].

Педагогічні вміння - це сукупність послідовно розгорнутих дій, заснованих на теоретичних знаннях. Через педагогічні вміння розкривається структура професійної компетентності педагога. Незважаючи на те, що розв'язок будь-якого педагогічного завдання зводиться до тріади " мислити - діяти - мислити ", що збігається з компонентами педагогічної діяльності та відповідними їм вміннями.

Зарубіжні експерти мають власну точку зору щодо складові педагогічної компетентності. Педагогічними працівниками можуть працювати особи, які успішно склали тести. Зміст яких передбачає перевірку п'яти основних аспектів: основних умінь, загальногосвітогляду (знання літератури, історії, мистецтва); знань з педагогіки, психології, філософії, обраного предмета; майстерність викладача (цей аспект, до речі часто критикують, його визнають неадекватним, вважаючи, що досить важко врахувати всі елементи майстерності) [1; 13; 19].

Загальна феноменологія професійної компетентності викладача вищого навчального закладу та її окремих видів знайшла відображення у великій кількості психолого-педагогічних досліджень, проте в сучасній психолого-педагогічній науці проблема професійної компетентності педагога не має однозначного вирішення. Різні трактування професійної компетентності викладача обумовлені, насамперед, особливостями структури діяльності спеціалістів різних професійних областей. Однак базовою характеристикою компетентності залишається ступінь сформованості в педагогів єдиного комплексу знань, навичок, умінь, досвіду, який забезпечує виконання професійної діяльності. Це пов'язано з тим, що сама компетентність майбутнього викладача недостатньо досліджена в психолого-педагогічній науці і в більшості випадків використовується для визначення високого рівня кваліфікації та професіоналізму фахівця.

Критерієм ефективності професійної підготовки викладача вищого навчального закладу має бути сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. При цьому компетентність виступає результатом навчання, що не безпосередньо впливає, а є наслідком саморозвитку індивіда, узагальнення особистісного та діяльнісного досвіду [2].

Вступ викладачем професійної компетентності полягає в тому, що професійне знання повинні формуватися одночасно на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це вимагає розвиненого професійного мислення, здатності вибирати, аналізувати і синтезувати отримані знання в досягненні педагогічної мети, цілісно представляти технологію їх застосування. У структурованому вигляді професійна компетентність педагога становить триступеневу піраміду,

фундамент якої складають професійні знання, на їх основі формуються вміння та навички, а індивідуалізація та інтерпретація їх особистістю стає базисом професійної діяльності [3; 5].

Вчені виділяють ключові складові професійної компетентності майбутніх викладачів:

1. Продуктивна – уміння працювати, отримуючи прибуток, здатність виробляти власний продукт, приймати рішення і нести відповідальність за них.

2. Автономізаційна – здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності, готовність і потреба навчатися протягом усього життя.

3. Інформаційна – володіння інформаційними технологіями, уміння здобувати, обробляти і використовувати різні види інформації з різних джерел.

4. Предметна – знання, уміння та навички в галузі конкретного предмета, спеціальності.

5. Комунікативно-ситуативна охоплює знання, вміння, навички та способи здійснення фасилітативної (партнерської) взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу, обліку педагогом вікових, психологічних, індивідуальних особливостей студентів; поєднувати вимогливість з повагою до кожного з них, тактовність і терпимість у стосунках.

6. Моральна – готовність, здатність і потреба жити за традиційними моральними нормами.

7. Психологічна – здатність використання психологічних знання, уміння, навичка в організації взаємодії в освітній діяльності.

8. Соціальна містить характеристики педагога, який досягнув високого рівня усвідомлення соціальних проблем і запитів, способів взаємодії з суспільством, уміння знаходити інформацію і впевнено конструювати поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, уміння робити вибір, брати на себе відповідальність.

9. Полікультурна – оволодіння досягненнями культури, розуміння інших людей, їхньої індивідуальності та відмінностей за національними, культурними, релігійними та іншими ознаками.

10. Когнітивно-технологічна охоплює глибокі знання, кваліфікацію та досвід практичної діяльності в галузі предмета. Знання способів розв'язком

технічних, творчих завдань. Гармонізація науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості студента, використання прийомів педагогічного менеджменту, уміння організувати суб'єктний навчальний процес, спрямований на всебічний розвиток особистості педагога.

11. Методична – передбачає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-орієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання.

12. Психолого-педагогічна охоплює володіння психолого-педагогічною діагностикою, уміння здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики, виявляти особистісні особливості студентів, визначати і враховувати емоційний стан людини, вибудовувати взаємини між колегами [2; 4; 7; 9; 12; 14].

Головною метою підготовки фахівця в соціально-економічних умовах суспільства стає не отримання ним кваліфікації в обраній вузькоспеціальної сфери, а придбання і розвиток певних компетенцій (або компетенцій). Які повинні забезпечити йому можливість адаптуватися в умовах динамічного розвитку сучасного світу. Це вимагає впровадження відповідних змін у зміст професійної підготовки майбутніх фахівців і, у першу чергу, майбутніх педагогів.

Висновки:

1. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу є складовою особистісно-професійної системності якості, яка забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і проявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.

2. Структура професійної компетентності повинна періодично видозмінюватися, коригуватися у зв'язку зі стрімким розвитком науки і практики. Питання визначення змісту, форм, рівнів, механізмів і структури «професійної компетентності» викладача вищої школи вимагають постійної розробки, систематизації, аналізу та узагальнення.

Подальше дослідження планується проводити в напрямі удосконаленні професійної освіти майбутніх викладачів у навчальному процесі ВНЗ.

Література

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. университет / В. А. Адольф. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 23-28.
3. Введение в научное исследование по педагогике : учебн. пособие [для студентов пед. ин-тов] / Ю. К. Бабанский, В. И. Журавлев, В. К. Розов и др. ; под ред. В. И. Журавлиной. – М. : Просвещение, 1988. – 239 с.
4. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие [для вузов по спец. 050706 «Педагогика и психология»] / В. И. Загвязинский, Г. С. Атаханов. – 5-ое изд. испр. – М. : Академия, 2008. – 206 с.
5. Зязюн І. А. Процеси модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український журнал / за ред. Т. Левовацького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ : АІД, 2006. – VIII. – С. 105-115.
6. Кириллова Г. И. Дидактические основы построения системы контроля знаний и умений компьютерной технологии обучения : автореф. дис. на соиск. учен степени канд. пед наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Г. И. Кириллова. – Казань, 1994. – 16 с.
7. Косов Г. В. Основы методики преподавания в высшей школе: учебное пособие / Г. В. Косов, Л. В. Суменко. – Ставрополь : Из-во Ставропольского института имени В. Д. Чурсина, 2001. – 64 с.
8. Кодлюк Я. П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України / Я. П. Кодлюк // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – С. 10-11.
9. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.

10. Краевский В. В. Методология педагогики : пособие [для педагогов-исследователей] / В. В. Краевский. – Чебоксары : Чуваш. ун-т, 2001. – 244 с.

11. Краевский В. В. Общие основы педагогики: учебное пособие для студентов и аспирантов педвузов / В. В. Краевский. – М. ; Волгоград: Перемена, 2002. – 163 с.

12. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.

13. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Х. : ОВС, 2002. – 164 с.

14. Майборода Т. А. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях / Т. А. Майборода, Л. С. Мовсесян // Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год. – Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2008. – 236 с.

15. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

16. Машанова Р. К. Совершенствование управления самостоятельной учебной работой студентов на основе системной организации ее контроля (на материале технических вузов) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Р. К. Машанова. – К., 1991. – 17 с.

17. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособ.]; под ред. Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М. : Академия, 2002. – 272 с.

18. Орлов Ю. М. Стимулирование побуждения к учению / Ю. М. Орлов, Н. Д. Творогова, В. И. Шкуркин. – М. : Педагогика, 1988. – 75 с.

19. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – С. 5-15.

20. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів . – 2005. – № 23. – С. 20.

21. Сидоренко В. К. Основы научных исследований : учебн. пособие для высших пед. заведений образования / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ «ДИНИТ», 2000. – 154 с.